

CONSOLIDAREA LEGĂTURII DINTRE MIGRAȚIE ȘI DEZVOLTARE ÎN RM

Implementatori:

- ◆ **CIVIS (Centru de Analize și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice)**
- ◆ **IASCI (International Agency for Source Country Information)**

Finanțator:

- ◆ **Banca Mondială**
Pregătit în cadrul Migration and Remittance Peer-Assisted Learning Network (MIRPAL)

Prezentarea studiului

Premiza:

- a. capitalul financiar, uman și social acumulat de către migranți peste hotare reprezintă un potențial care ar putea influența considerabil dezvoltarea socială și economică în RM
- b. în ce măsură condițiile locale (mediul social, piața și mediul instituțional) permit migranților să investească eficient în țara de baștină capitalul acumulat peste hotare?

Scop general:

- a furniza actorilor moldoveni ai căror activități reflectă anumite domenii legate de migrație, date statistice, informații, concluzii și recomandări care ar contribui la susținerea și impulsivarea impactului pozitiv al migrației în raport cu dezvoltarea durabilă în RM

Obiective specifice:

1. Evaluarea impactului migrației / remitențelor (modelul de economisire și investiții) asupra creșterii economice și dezvoltării sociale din RM
2. Elaborarea de recomandări

Metodologie

Analiza literaturii de specialitate

- *IASCI-CIVIS*
- *ETF, OIM, BM*
- *Alte surse*

Instrument de cercetare:

Ghid de interviu semi-structurat elaborat de către CIVIS în parteneriat cu IASCI, sub coordonarea BM

DFG și IA

- *Persoane cu experiență migraționistă care au lansat afaceri în RM utilizând propriul CF, CU, CS achiziționat peste hotare*
- *Indivizi care au apelat la cunoscuți aflați peste hotare (de regulă solicitând resurse financiare) pentru a lansa activități antreprenoriale în RM*
- *Experți (actori financiari, guvernamentali, societatea civilă și agenții care reprezintă organisme internaționale)*

- a) 3 DFG – 26 subiecți
- b) 28 IA, dintre care 18 cu experți

Caracteristicile socio-demografice ale subiecților (nr.)

Mediu de reședință	Rural	36	Sex	Bărbat	31
	Urban	18		Femeie	23
Nivel de educație	Înalt	31	Zona	Centru	21
	Mediu	16		Nord	12
	Mic	7		Sud	21
Vârsta	18-29	19	Țara de destinație	CSI	25
	30-44	18		UE	29
	45-65	17		Alte țări	8

Total: 54 subiecți

Profilul migranților moldoveni

Tineri – partea economic activă a populației; 79% dintre migranți au vârsta cuprinsă între 18-44 ani

Căsătoriți – 71% dintre migranți

Educați - nivel relativ înalt al educației (28% - studii superioare, 63% - instruire profesională / vocațională)

Bivalență în funcție de gen – bărbații tind să migreze spre destinațiile CSI (construcții, transport, agricultură și industrie); femeile migrează predominant spre UE (servicii, menaj, comerț, îngrijire copii și persoane în vârstă)

Modele migraționiste din RM

În prezent în RM pot fi identificate **3 tipuri de migrație** internațională:

- 1) *Migrația pe termen scurt*, predominant spre țările CSI
- 2) *Migrația pe termen lung*, predominant spre țările UE
- 3) *Migrația legală pe termen lung* către SUA și Canada.

Recent s-au conturat următoarele **tendențe / schimbări** în modelul migrațional al RM:

- dinspre regiunea CSI spre UE;
- de la migrația pe termen scurt și sezonieră la migrația pe termen lung;
- flux crescând al migrației spre SUA și Canada.

Implicații (semnificație relativă a acestor tendințe / schimbări):

Tendință spre diversificarea țărilor de destinație și o reorientare către țările care oferă venituri mai mari. Aceasta crează oportunități/potențial mai mare pentru sporirea impactului de dezvoltare al migrației, îndeosebi prin fluxuri mai mari de remitențe sau fluxuri financiare mai stabile / rezistente din punct de vedere al susceptibilității în a transfera riscurile economice către țara de origine.

Gradul de “maturitate” al migrației

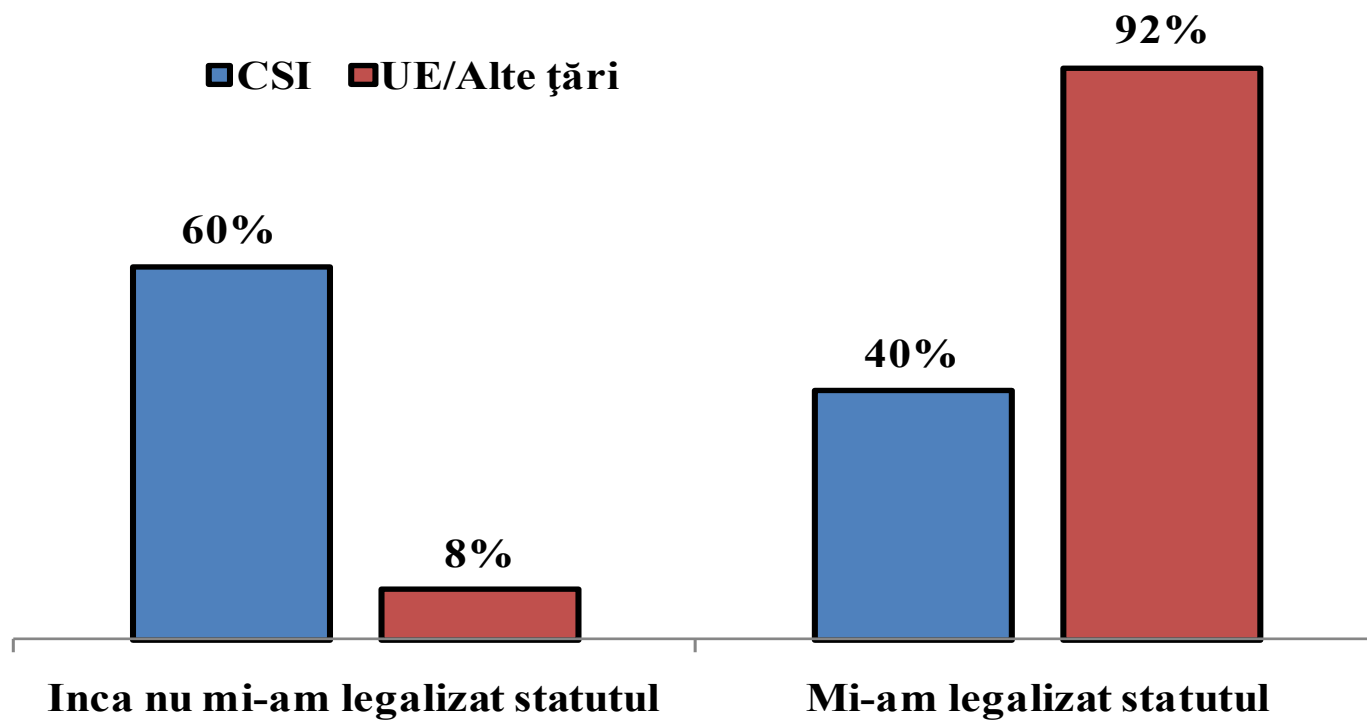
Înțelegerea maturității ciclului migraționist este importantă din mai multe considerente:

- Oferă o perspectivă asupra **comportamentului actual și viitor al migranților**, inclusiv a intențiilor de **revenire** la baștină
- Este un factor care poate fi utilizat pentru a explica și prezice comportamentele de **economisire, remitere și investire** ale migranților.

Ciclul migraționist din RM este caracterizat de un nivel scăzut al maturității

Indicatori: (slide-urile 8-12) + cunoașterea limbii, deținerea proprietății

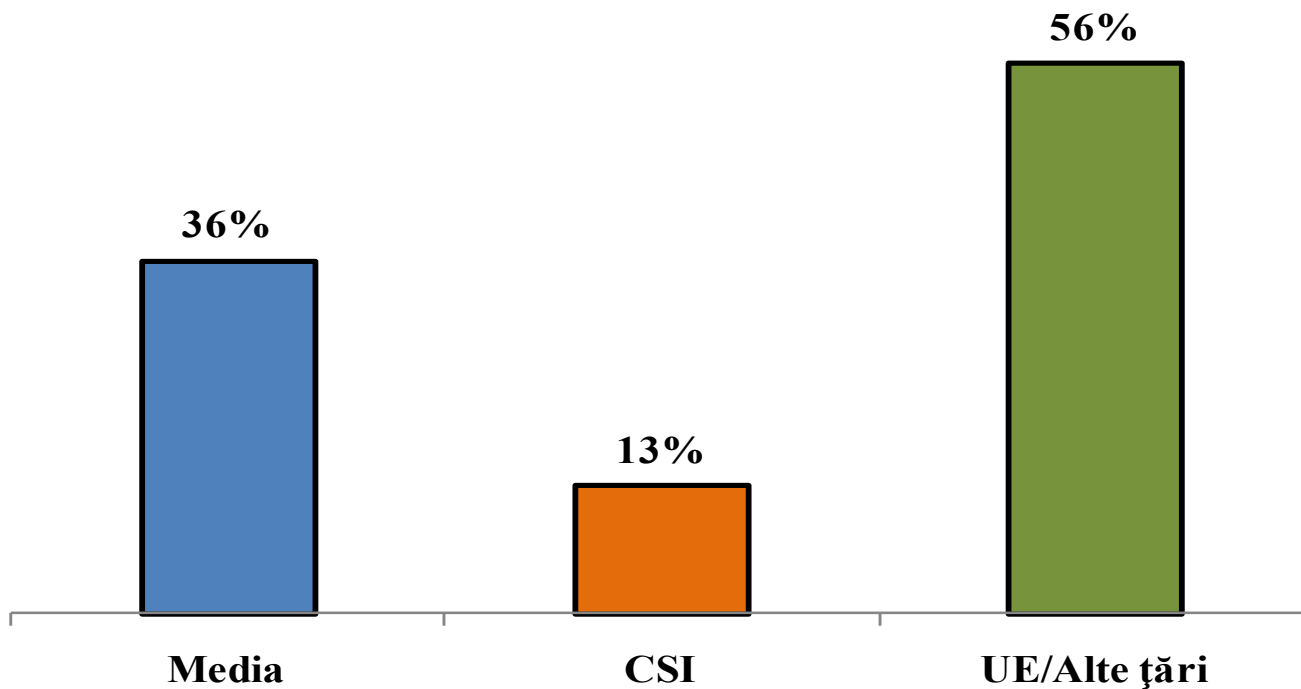
Majoritatea migranților pe termen lung din UE își legalizează șederea și permisul de muncă

Gradul de “maturitate” al migrației

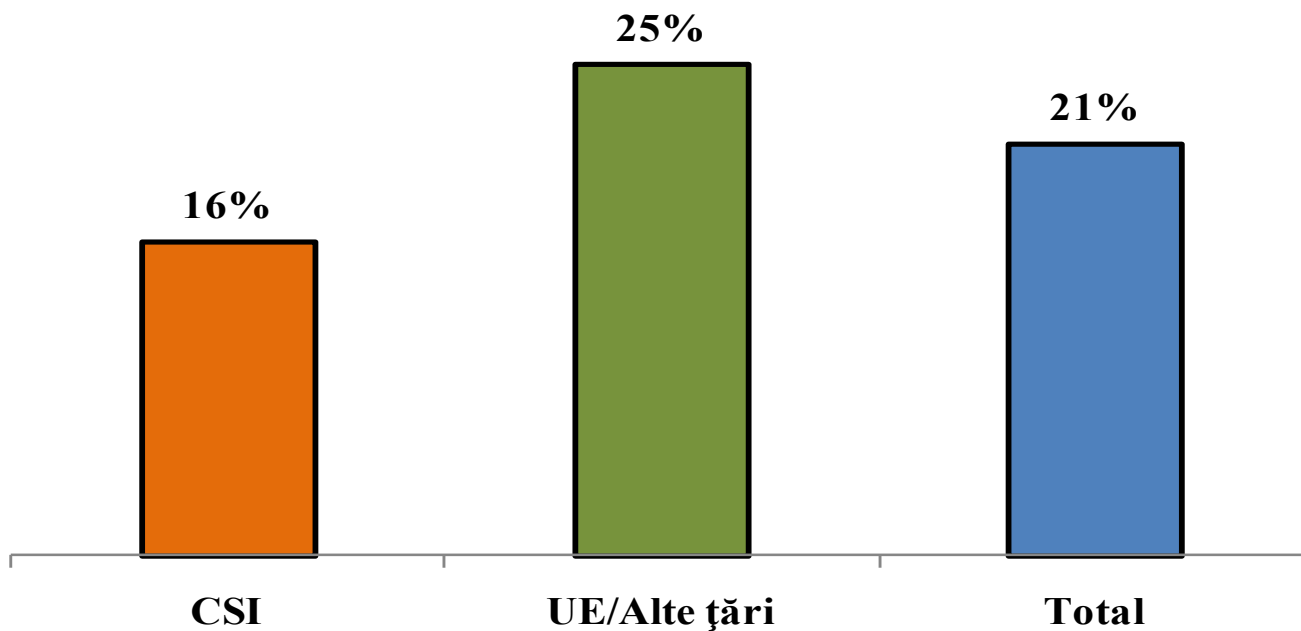
Nivelul relativ de legalizare este reflectat în propensiunea gospodăriilor de migranți în a deține cont în bancă

“Dețineți Dvs. sau cineva din membrii gospodăriei dvs. cont în bancă în țara de destinație?”

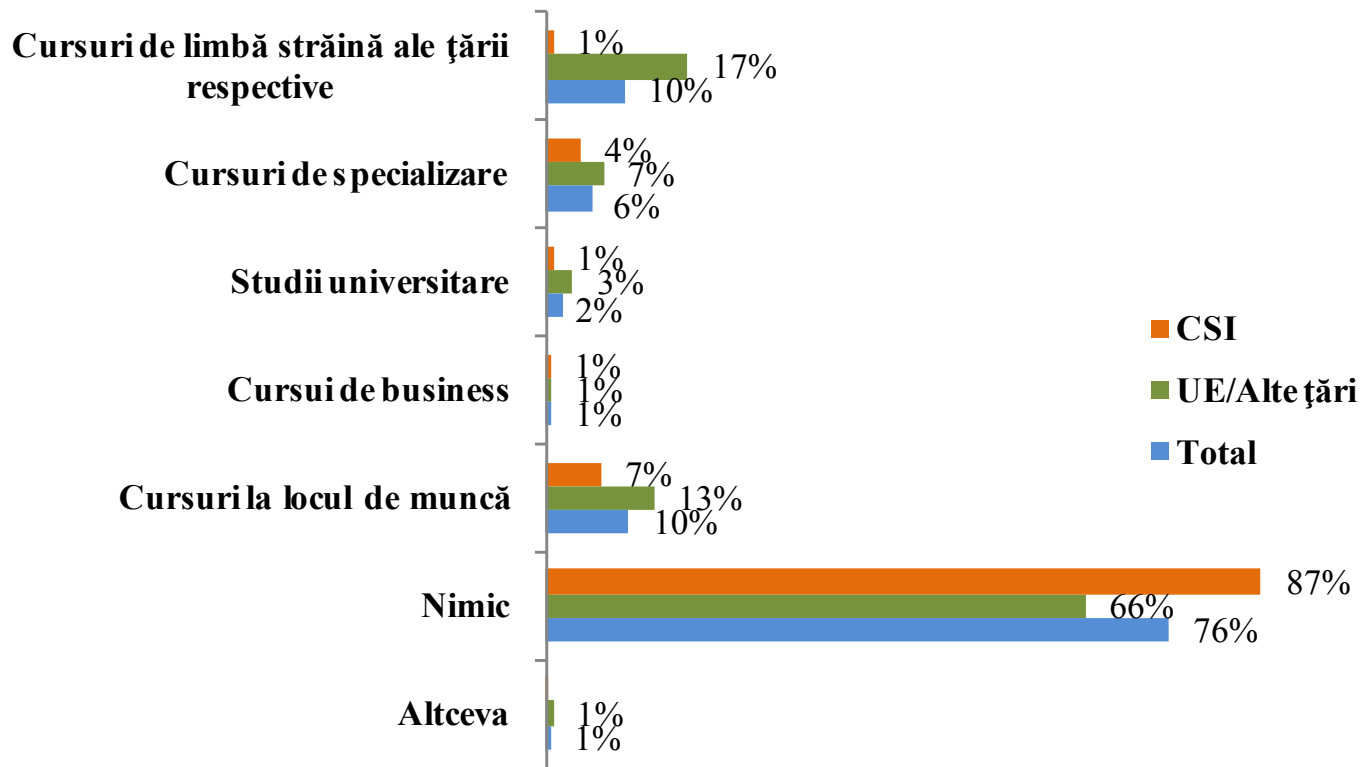
Gradul de “maturitate” al migrației

Gradul de reîntregire a familiei printre migranții căsătoriți este foarte mic în comparație cu alte țări studiate până în prezent

Ratele de reunificare a familiei în țările de destinație

Puțini dintre migranți au obținut instruire formală sau la locul de muncă în străinătate

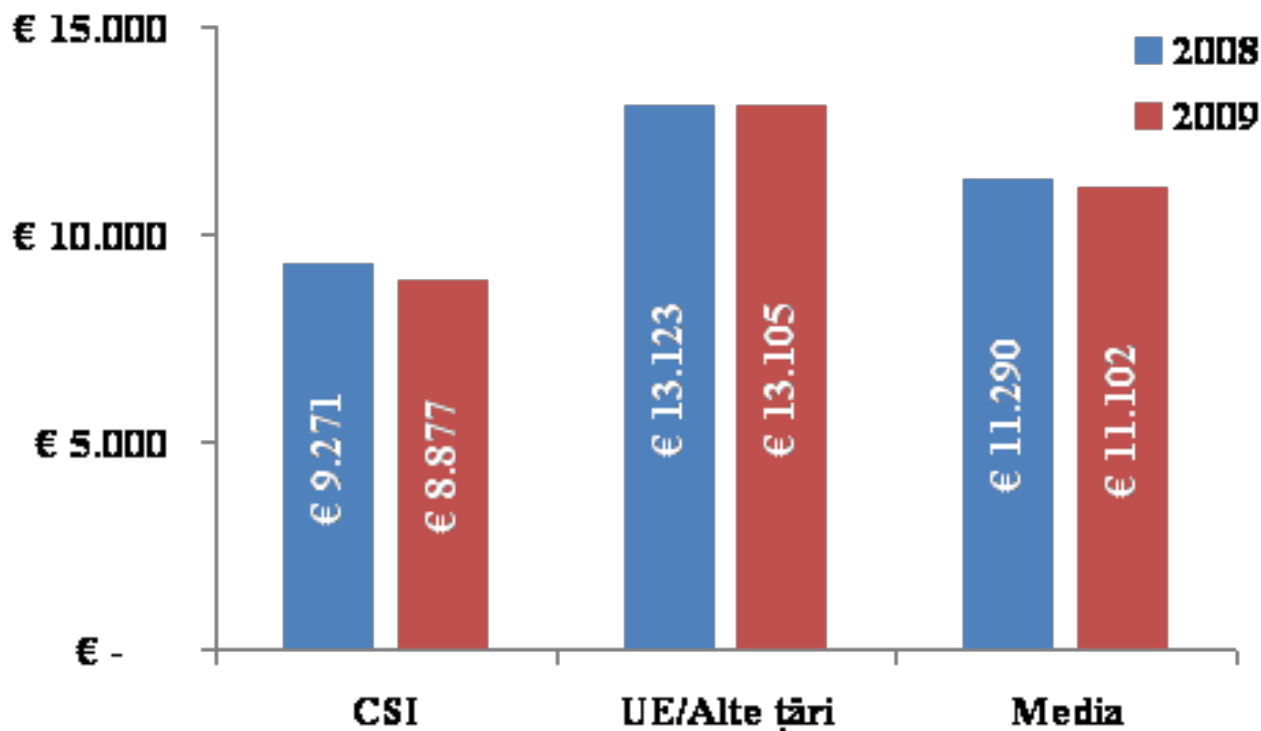

“În timpul șederii peste hotare, ați apelat la careva din următoarele instruirii?”

Gradul de "maturitate" al migrației

Poziția economică relativă

Nivelul veniturilor personale reflectă perspectivele economice ale migranților moldoveni în cele două regiuni principale ale migrației

*Venitul mediu personal
(din toate sursele) în
țara de migrație*

Rețele sociale și comunicarea

1. Nivel *înalt al coeziunii sociale* în țările de destinație
2. Migranții moldoveni mențin *legături puternice cu baștina*
3. Grad relativ înalt de *acces la sursele mass-media* moldovenești peste hotare

1,2,3 reprezintă un valoros **Capital Social**, important din punct de vedere al schimbului de informații și al sprijinului economic și social acordat atât în țara de migrație, cât și în Moldova. CS reprezintă o condiție esențială pentru dezvoltarea **strategiilor de piață și a celor de ridicare a nivelului de conștientizare.**

Cu toate acestea – deficit de participare în instituții formale peste hotare. Deaceia, contribuția migranților la dezvoltarea țării de origine rămâne limitată.

Rețele sociale și comunicarea

Comunitățile de moldoveni (diaspora)

- ◆ *Mai degrabă neformale*
(grupuri neoficiale de conaționali care ajută la rezolvarea problemelor cu legalizarea și acomodarea)
- ◆ *Rudimentare*
- ◆ *Contribuția în consolidarea și mobilizarea comunităților de moldoveni limitată*
(puține grupuri instituționalizate sau asociații de moldoveni se fac auzite, perceptibile de către conaționali pe care sunt menite să-i reprezinte;
Organizațiile de diaspora ar putea contribui la dezvoltarea țării prin remitențe și investiții, transfer de tehnologii, dezvoltarea de relații și prin promovarea accesului pe piață)

Reprezentanțele diplomatice
*sunt ineficient utilizate de către
migranții moldoveni*

- ◆ In-transparentă
- ◆ Corupție
- ◆ Atitudine neprofesionistă

Beneficiile migrației. Oportunități de aplicare / utilizare a beneficiilor

- **Capital financiar**
- **Capital uman** (experiențe, aptitudini și abilități, cunoștințe, idei de business, practici antreprenoriale, strategii de planificare și organizare a afacerilor etc)
- **Capital social** (contacte, relații)

Sondaj

În 89% dintre cazuri experiența migraționistă a influențat intențiile investiționale (planurile de afaceri) ale migranților.

Discuții cu migranții

Chiar dacă experiența migraționistă a oferit un înalt potențial financiar, uman și social, acestea pot fi utilizate în RM doar în măsură limitată.

- **Experiențe de succes**
- **Probleme / impedimente**

Remitențele

84% dintre migranți transferau în mod regulat remitențe acasă, utilizând căi formale (!) și/sau informale.

Decizia de a utiliza modalitățile formale / informale este condiționată de: *Costul, Viteza și Securitatea* transferului (+ reduceri de sărbători, banii pot fi lăsați în bancă pe un cont de economii)

- ◆ Agenții de transfer rapid și bănci - mai frecvent utilizate
- ◆ Internet-ul, serviciile oficiilor poștale - rareori

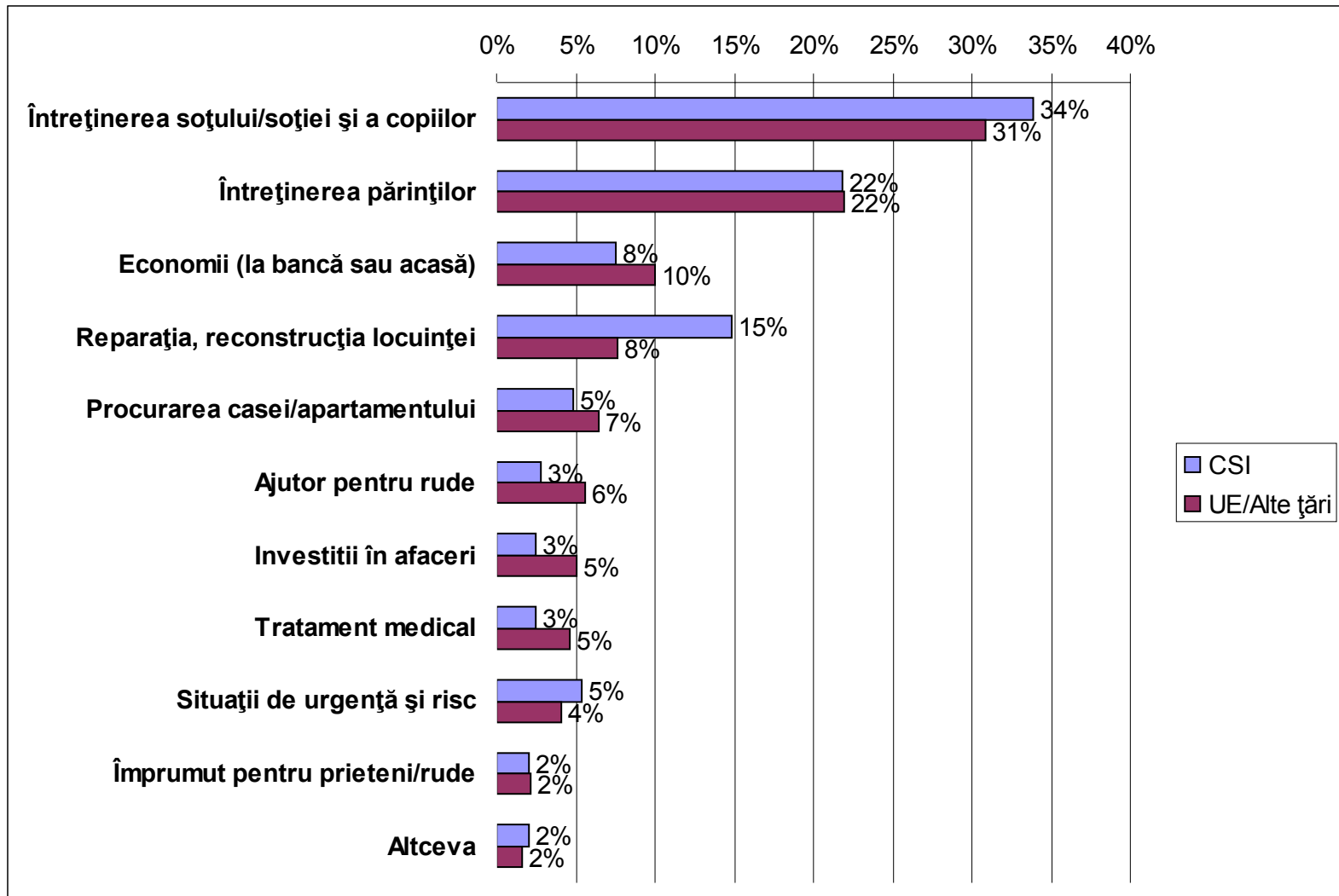

Transfer rapid - avantaje comparative

Utilizarea contului bancar este mai puțin atractivă în comparație cu transferul rapid, pentru că:

- **necesită prezentarea vizei de reședință în țara-gazdă** (incompatibil cu șederea ilegală);
- **durează mai mult până ajung banii la destinație** (câteva zile, în comparație cu câteva ore prin transfer rapid);
- **banca transformă valuta străină în valută națională, în funcție de cursul de schimb valutar** stabilit pentru moment (*„Transfer banii prin Western Union pentru că ajung în Moldova tot în euro și e foarte rapid. Nu facem transfer prin bancă deoarece aici banii se transformă în lei. Banca stabilește un anumit curs de schimb valutar și trebuie să așteptăm o zi în care te avantajează transferul.”* IAI);
- **neîncredere în confidențialitatea băncilor;**
- **temeri manifestate în raport cu eventuala impozitare** a resurselor financiare transferate (*o persoană intervievată a declarat că evită să transfere bani prin cont bancar pentru că „se teme că va trebui să-i declare oficial vreodată și să plătească impozit din ei”* IA48).

Obiectivele de remitere

“Care sunt cele mai importante 3 obiective pentru care trimiteți bani în Moldova?”

Impactul remitențelor asupra dezvoltării

Efecte la nivel de gospodărie:

Impactul pozitiv depinde de faptul dacă familia primește remitențe

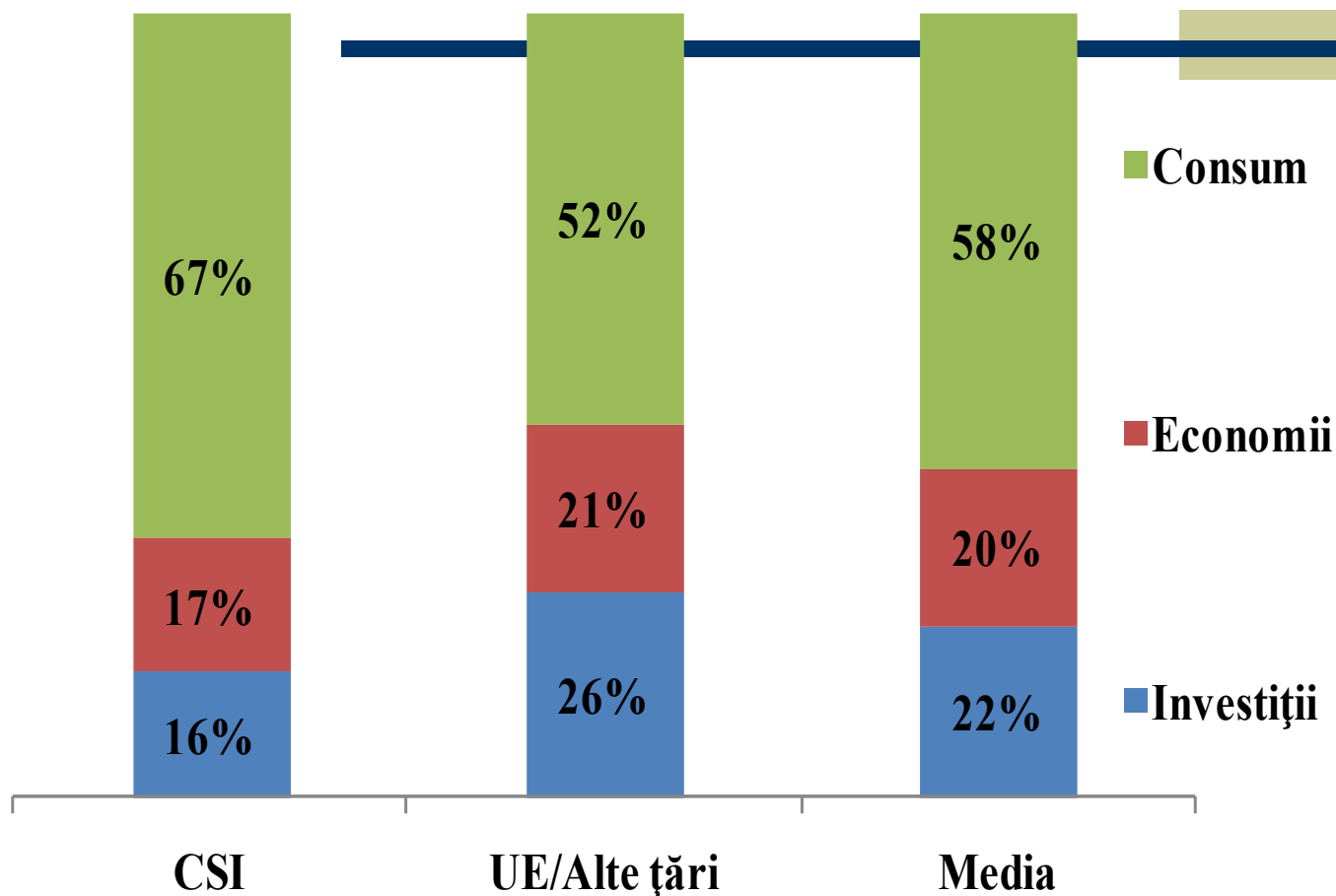
Intrările de capital de peste hotare au asigurat **bunăstare financiară** familiilor beneficiare. Multe familii se bucură de un **nivel de trai** mai bun, care nu ar fi fost posibil fără remitențe.

Economie și societate în general:

Impactul pozitiv depinde de faptul dacă remitențele au fost transformate în investiții productive

- 👍 **dorința** migranților de a investi
- 👎 **mediu de afaceri** neatractiv, ostil ⇒ eșecul eforturilor migranților, uneori eșec repetat ⇒ pierderea încrederii și speranței pentru succesul afacerii ⇒ re-investesc în migrație

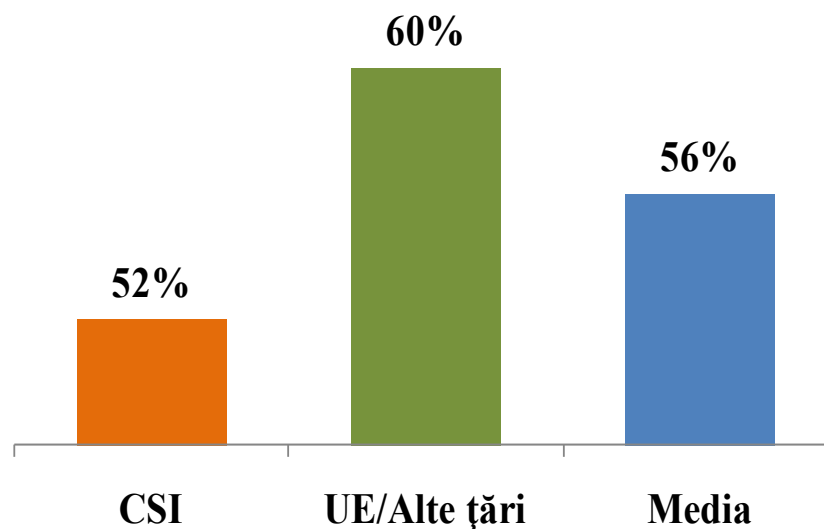
Economiile și Investițiile reprezintă o pondere considerabilă în remitențele către Moldova

“Din volumul total transferat în Moldova în 2009 cât a revenit pentru ...”

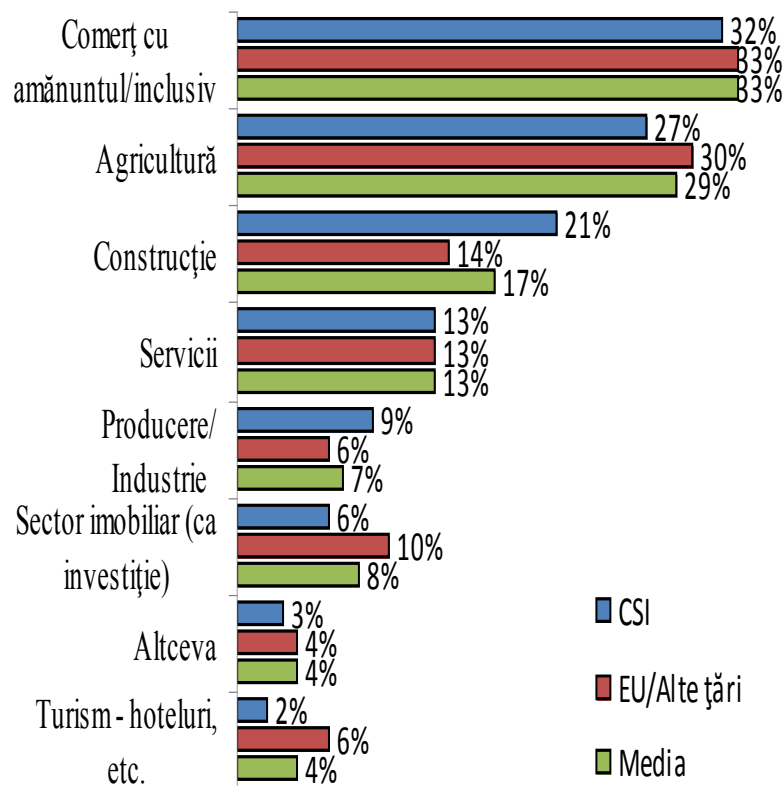
Experiențe antreprenoriale (investiții în afaceri)

- ◆ 26% dintre migranții moldoveni au investit în afaceri în trecut (investiții sau acordarea de împrumuturi)
- ◆ Migranții moldoveni au un spirit întreprinzător și intenții investiționale puternice

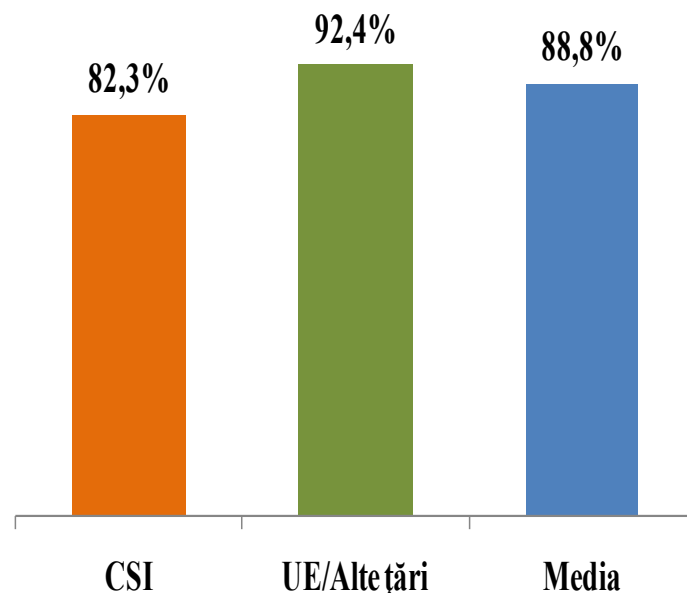

*“Planificați să investiți în crearea sau
extinderea afacerii în Moldova?”*

Cele mai populare domenii pentru investiții ...

Experiența migraționistă influențează intențiile de investire...

“Dacă în viitor planificați să investiți în afacere, ce domeniu ați alege?”

Experiențe antreprenoriale (investiții în afaceri)

54 interviuri, dintre ele:

- ✓ 44 – afaceri din propriile venituri, acumulate la muncă peste hotare
- ✓ 10 – afaceri cu sprijinul financiar din partea rudelor de peste hotare

→ Rata de succes / insucces: 17 / 17

Specificul activităților antreprenoriale (de regulă):

- ◆ bazate pe economii acumulate în migrație; foarte rar pe împrumuturi bancare (inclusiv) afaceri de familie (mici – numărul angajaților coincide cu numărul de membri în familie) migrantul este cel care inițiază afacerea odată reîntors
- ◆ domenii: agricultură, construcții, comerț
- ◆ neînregistrate oficial

Probleme

1. Acces la informații
2. Birocrație excesivă
3. Corupție
4. Insuficiența resurselor financiare
5. Impozite mari
6. Deficit de infrastructură
7. Piața locală slab / deloc protejată
8. Acces limitat la împrumuturi bancare
9. Deficit de resurse umane calificate și responsabile
10. Capacități antreprenoriale limitate / insuficient dezvoltate
11. Altele

Economii. Rolul potențial al acestora

IASCI-CIVIS: înclinație sporită pentru a face economii.

O parte dintre economiile migranților sunt păstrate cash și/sau în bănci **peste hotare** (601 mln euro în 2009).

În **condițiile** unor stimulente potrivite, a unui cadru de reglementare adecvat și a unor condiții de securitate asigurate aceste economii ar putea fi canalizate în sistemul bancar din țara de baștină, având ulterior impact asupra dezvoltării acesteia.

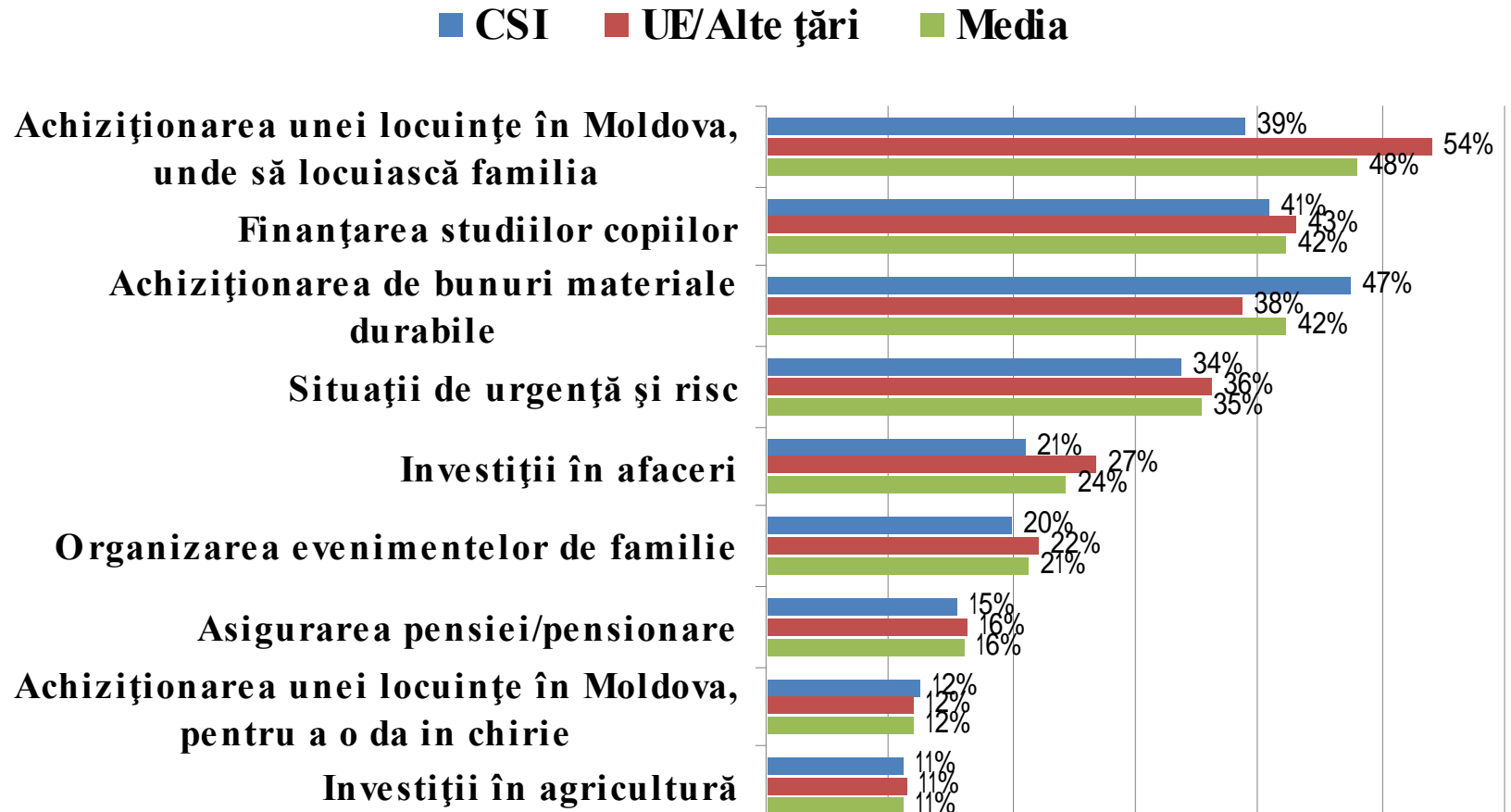
Obiective de economisire:

1. *Orientate spre atenuarea sărăciei și îmbunătățirea standardelor de viață (!)*
2. *Vizează dezvoltarea (investiții în activități productive, educație)*

Pesimism în atingerea obiectivelor de economisire

Impactul asupra dezvoltării ar putea fi impulsionat prin implicarea instituțiilor financiare, și a resurselor financiare din partea sectorului privat sau din partea autorităților locale.

Obiectivele de economisire ale migrantilor moldoveni sunt foarte clar formulate

A economisi - obiectiv de bază al migranților

Comportamentul de economisire se schimbă în timp.

Economiile sunt, de regulă, **păstrate acasă**. Motive:

- neîncredere în instituțiile financiar-bancare
- insatisfacția în raport cu ofertele și serviciile bancare
- rate ale dobânzii scăzute
- nerespectarea condițiilor prevăzute de contracte
- dificultăți la închiderea contului
- dificultăți la retragerea economiilor din cont
- riscul pierderii banilor în caz de faliment nu este asigurat
- depozite în valută străină, iar evidența în lei, contribuind la “pierderea” banilor în funcție de fluctuațiile ratelor de schimb valutare
- “analfabetism” financiar al clienților băncilor

Economii - concluzii

Client (potențial):

1. neîncredere în bănci
2. “incompetența” financiară împiedică în alegerea băncilor, citirea / înțelegerea condițiilor stipulate în contract etc.

Nu apelează la IFB

Banca:

Eșec în protejarea intereselor clienților (vezi acțiunile amintite anterior)

Nu izbutesc să atragă resurse financiare la capacitatea reală

Resursele financiare impunătoare care provin din migrație nu sunt canalizate către bănci; acest fapt restrânge capacitățile băncilor în a contribui la dezvoltarea țării prin “aprovizionarea” cu credite

Investiții în capital uman

Educația – obiectiv al remitențelor și economiilor

Impact pozitiv:

- ✓ Contracte de studii
- ✓ Activități / studii extracurriculare
- ✓ Oportunitate de a procura PC
- ✓ Conexiune la Internet

Impact negativ:

- ✓ Performanțe școlare ale copiilor
- ✓ Potențialul cadrelor didactice

Migrația în masă influențează negativ sfera **sănătății din RM**.

Deficitul de cadre medicale se răsfrânge negativ asupra asigurării unor servicii medicale de calitate și asupra suficienței serviciilor.

Criza economică

Situația de **angajare în câmpul muncii** a multor migranți moldoveni peste hotare:

- ◆ reducerea volumului/orelor de lucru;
- ◆ pierderea locurilor de muncă;
- ◆ dificultăți în a găsi de lucru;
- ◆ cheltuielile cu cazarea și hrana, anterior gratuite, au fost puse în contul retribuției lunare;
- ◆ reducerea veniturilor.

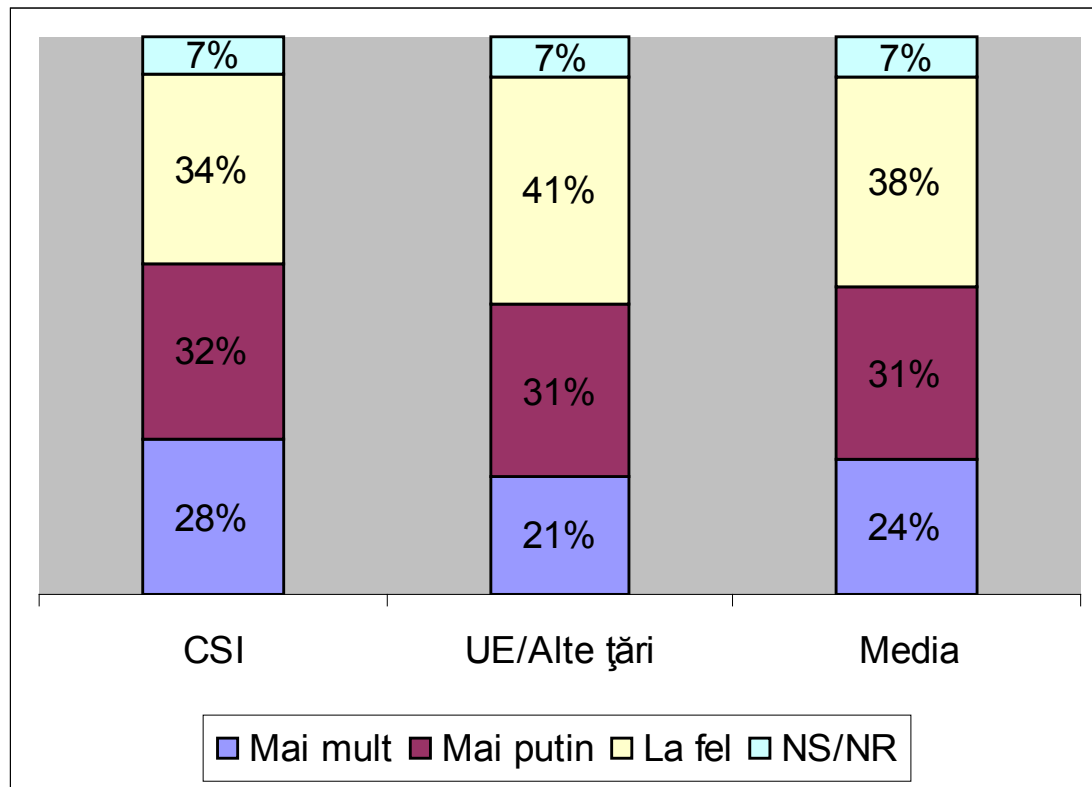
Sondaj IASCI-CIVIS:

- ◆ 31% dintre migranții care au transferat bani de peste hotare, au trimis mai puțin familiilor lor în anul 2009 în comparație cu anul 2008.
- ◆ Nr. subiecților non-remitenți în 2009 a crescut substanțial; se estimează că această tendințe să persiste și în 2010.

Estimările oficiale au indicat o scădere a volumului de transferuri financiare de peste hotare.

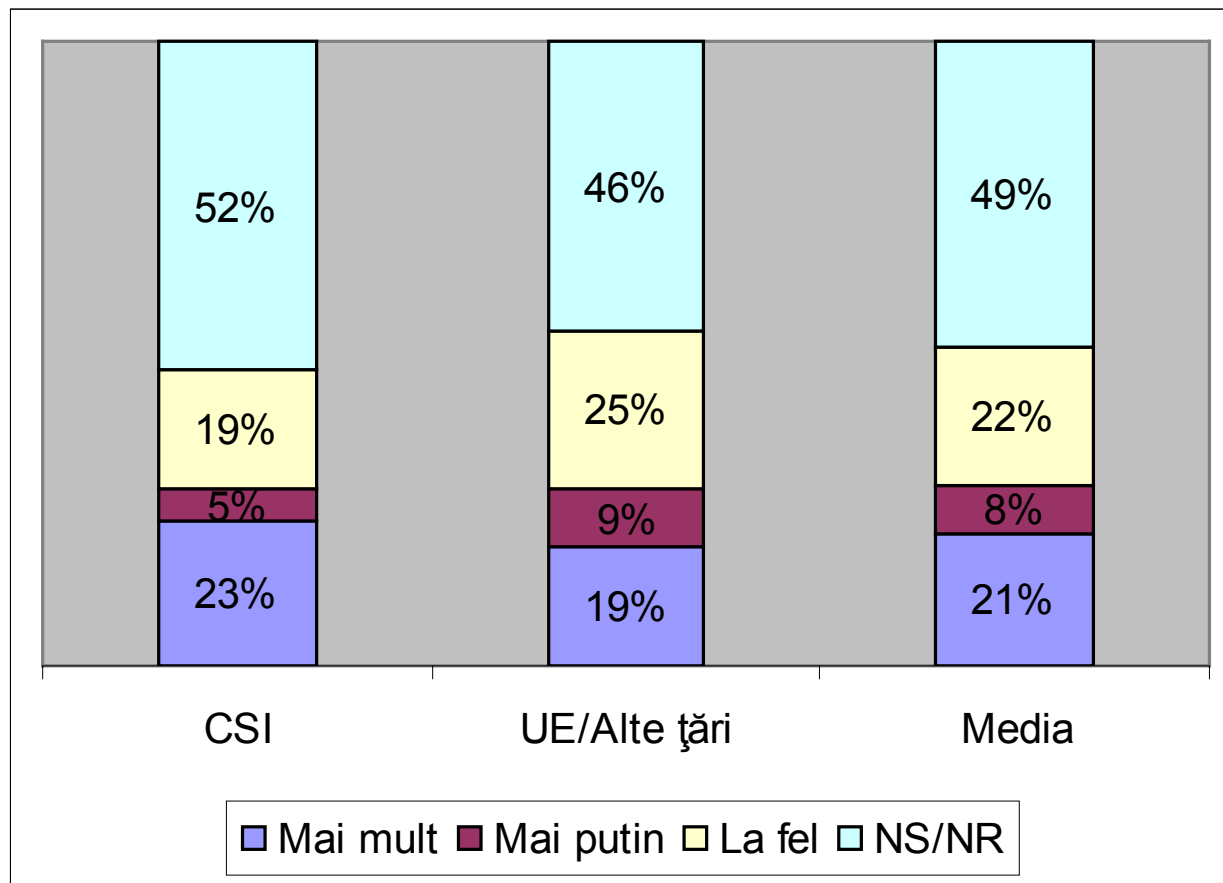
BNS: ca rezultat al acestei scăderi, dar și a altor factori pe parcursul anului 2009 PIB în RM a scăzut cu 6,5%.

Impactul crizei asupra remitențelor (2008-2009)

Considerați că ați trimis mai mulți sau mai puțini bani în 2009 în comparație cu anul 2008?

Nivel înalt al insecurității referitor la posibilitățile de remitere în 2010

Conșiderați că în anul 2010 veți remite...?

Criza economică - concluzii

Criza **a afectat capacitățile de remitere și economisire ale migranților** sau chiar au condiționat **revenirea la baștină** a lor; o altă categorie de migranți a preferat **să rămână peste hotare** să depășească criza.

Revenirea la baștină – 2 modele:

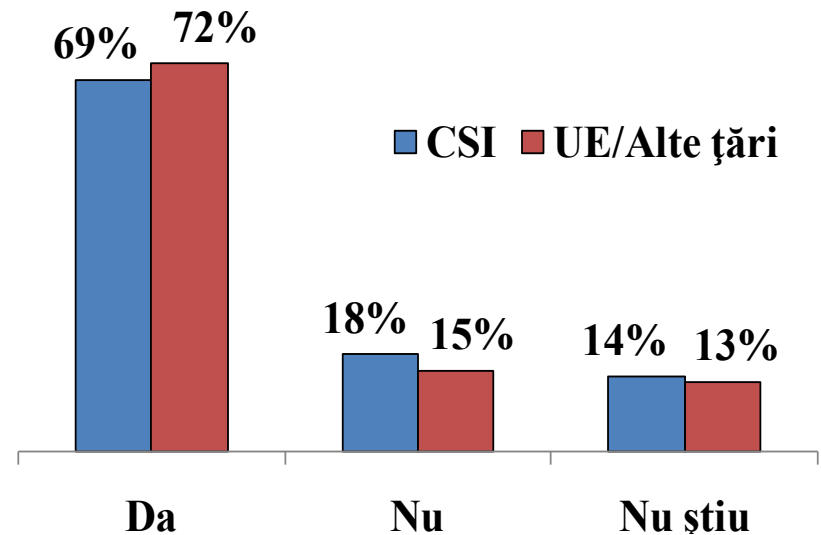
1. Fenomenul crizei ar putea grăbi revenirea unor migranți (migranții care nu vor să cheltuiască economiile agonisite)
2. și în același timp ar putea amâna reîntoarcera altora (migranții care nu și-au atins obiectivele de economisire și preferă să aștepte depășirea crizei peste hotare).

În ambele cazuri factorul decisiv îl reprezintă **capacitățile de economisire ale migranților.**

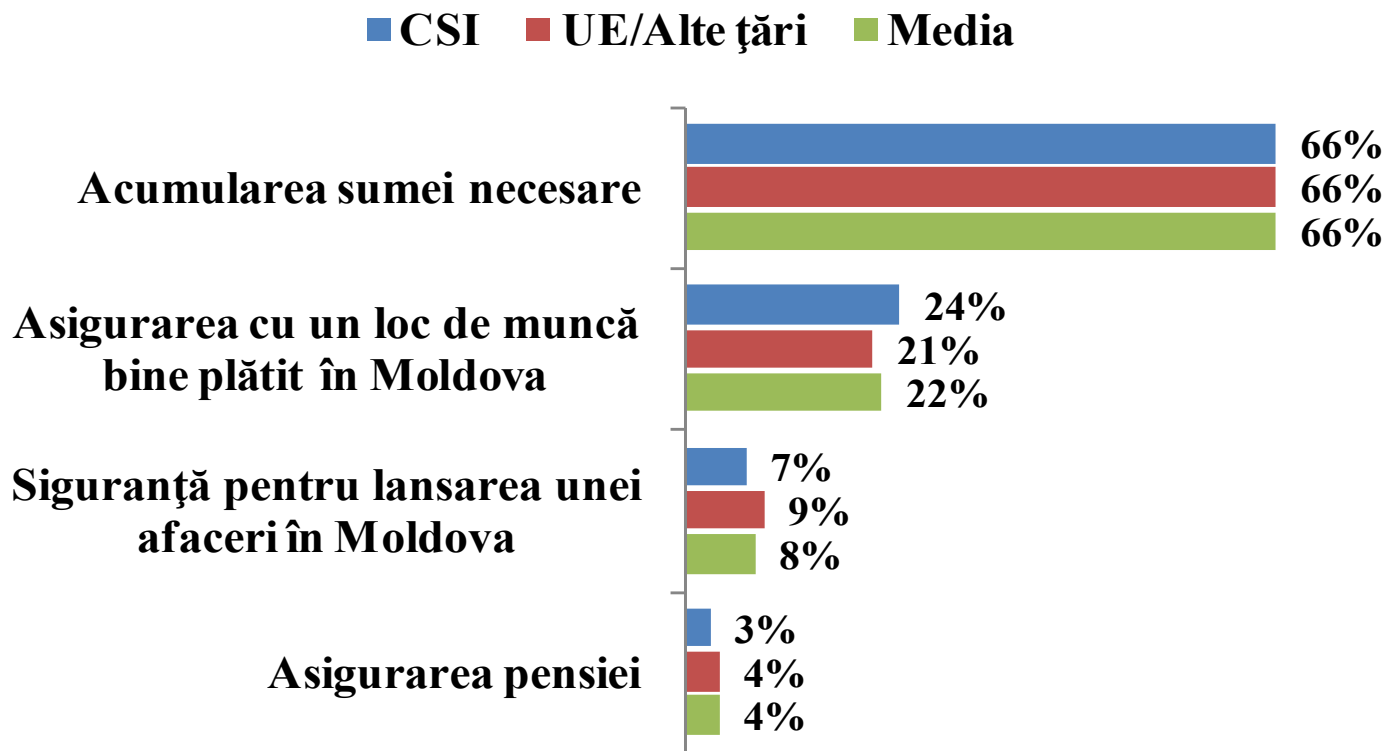
Revenirea migranților

Revenirea acasă – ultima etapă a ciclului migrațional. Este importantă pentru că presupune eventualul transfer de CF, CU și CS, determinând comportamentul și strategiile de economisire, remitere și investire, care la rândul lor contribuie la dezvoltarea țării de baștină.

70% dintre migranți doresc să se stabilească cu traiul permanent în Moldova, iar alți 13% se declară indeciși în acest sens.

Migranții moldoveni au obiective și condiții clare care le determină decizia de revenire acasă ...

Revenirea la baștină

Probleme de reintegrare, generate de:

- ◆ lipsa locurilor de muncă
- ◆ salarii mici
- ◆ șoc cultural (șocul propriei culturi)

Soluție – afacere proprie. DAR:

- ◆ insuficiența financiară
- ◆ vacuumul informațional general

re-migrare

Programele de susținere a migranților care doresc să revină acasă și să lanseze afaceri au stârnit curiozitatea și interesul celor intervievați, mai ales că migranții practic nu cunosc despre existența unor asemenea oportunități

Nevoie de asistență și suport în lansarea activităților antreprenoriale, mai ales în ce privește accesul la informație și resurse financiare. Intervențiile băncilor sunt necesare și binevenite, dar în condițiile actuale migranții se “creditează” din migrație (împrumuturi de la rude sau plecare la muncă)

Brain-gain

Brain-gain, brain-circulation.

- ◆ Nu există studii sistematice asupra fenomenului, totuși exodul de creiere a lipsit economia națională de mulți dintre specialiștii tineri, calificați și descurcăreți.
- ◆ Cadrul didactic (needs-driven) / Absolvenți (opportunity-driven)
- ◆ Puțini obțin educație formală fiind în migrație
- ◆ Nu există în RM o instituție care să se ocupe de recunoașterea calificării migranților
- ◆ Există colaborări între universitățile din RM și foștii cercetători/personal didactic, acestea presupunând organizarea de delegații de schimb de experiență, conferințe, realizarea de proiecte de colaborare cu universitățile din străinătate, joint publications, cotutelă. Colaborările însă sunt mai degrabă „cazuri episodice și nu reprezintă o practică ordinară în țară”.

CONCLUZII

- Tendință spre diversificarea țărilor de destinație și o **reorientare** către țările care oferă venituri mai mari crează oportunități/potențial mai mare pentru sporirea impactului de dezvoltare al migrației, îndeosebi prin fluxuri mai mari de remitențe sau fluxuri financiare mai stabile / rezistente din punct de vedere al susceptibilității în a transfera riscurile economice către țara de origine.
- Migrația are atât **efecte pozitive**, cât și negative asupra dezvoltării RM.
- **A economisi** – obiectiv de bază a migrației. Prin crearea de stimulente, garanții și a unui cadru de reglementare adecvat, economiile migranților moldoveni adunate peste hotare ar putea fi canalizate în economii și investiții în țările de origine, contribuind la dezvoltare.
- **Comportamente investiționale** (domenii, strategii, acțiuni colective limitate)
- Migranții deseori întâmpină dificultăți de **re-integrare** la revenirea în societatea de baștină (deficit de infrastructură, oportunități și suport de care au beneficiat în țările-gazdă)
- Decizia de a lansa o afacere este, de multe ori, un efect al eșecului de re-integrare pe piața muncii din Moldova. Afacerea deseori eșuează, motivele principale fiind 1) acces limitat la informare (în special în zonele rurale) și 2) dificultăți legate de lansarea și extinderea afacerii. Eșecul afacerii impune mulți dintre migranți să re-migreze.
- Moldovenii manifestă neîncredere în sistemul financiar-**bancar** din Moldova, dar și se arată nesatisfăcuți de serviciile oferite de bănci.

CONCLUZII

- Fenomenul **exodului de creieri** din RM nu se transformă, de regulă, în brăin-gain la revenire.
- Deși moldovenii demonstrează un nivel înalt al coeziunii sociale la nivel individual, aceasta este limitată la nivel de comunități instituționalizate de moldoveni (asociații, organizații de **diaspora**). Aceste grupuri au potențial de implicare în dezvoltarea comunităților din țările de baștină, dar până în prezent gradul de implicare a lor în acest sens este limitat.
- În prezent în RM evidența migrației externe a populației și gestionarea problemelor migrației este responsabilitate a mai multor instituții de stat. Partajarea funcțiilor între ele nu este însoțită și de o **coordonare** între aceste structuri.
- RM se bucură de deschidere din partea **comunității internaționale**, care oferă asistență atât guvernului (în asigurarea unui management eficient al migrației, în găsirea de soluții practice la problemele migrantilor, în promovarea cooperării internaționale în problemele migrației) cât și migrantilor (oferind asistență migrantilor în toate etapele procesului migraționist, inclusiv revenirea acasă – ceea ce este foarte important din perspectiva dezvoltării).

RECOMANDĂRI

... pentru Guvern

- Coordonarea structurilor și instituțiilor responsabile pentru evidența migrației externe a populației și gestionarea problemelor migrației.
- Rezolvarea problemelor ce țin de colectarea datelor statistice și de credibilitate a lor.
- Îmbunătățirea cooperării dintre RM și țările de destinație ale migranților moldoveni în domeniul gestionării procesului migraționist.
- Încurajarea procesului de legalizare a moldovenilor peste hotare, prin semnarea de acorduri reciproce.
- Extinderea prezenței diplomatice și consulare în țările de destinație prioritară a moldovenilor.
- Consolidarea legăturii cu comunitățile de moldoveni peste hotare prin intermediul ambasadelor, asociațiilor/organizațiilor formale (dar și informale) ale migranților, Internet, etc. Informarea migranților despre oportunitățile de investire la baștină.
- Continuarea acțiunilor Guvernului în vederea susținerii IMM-urilor.
- Continuarea monitorizării și evaluării programelor de utilizare productivă a remitențelor
- Reducerea vacuumului informațional general din Moldova.
- Orientarea remitențelor către activități productive prin susținerea întreprinzătorilor (mai ales începători) prin scutirea/reducerea de impozite pe venit, contribuții sociale, termeni preferențiali de creditare, subsidiere, componente de grant, reducerea inspecțiilor etc.).
- Importul de echipament, utilaj, instrumente și materie primă necesară la tarife preferențiale.
- Reducerea birocrăției și corupției pentru a încuraja antreprenoriatul.
- Abordarea problemelor de infrastructură în zonele rurale pentru a încuraja migranții să revină și să investească în aceste zone. Implicarea migranților în proiecte locale

RECOMANDĂRI

... pentru bănci

- Ridicarea nivelului de cunoștințe financiare ale migranților și beneficiarilor (campanii de informare)
- Optimizarea serviciilor bancare prin:
  - Educație financiară (informare despre serviciile oferite de instituțiile bancare).
  - Reducerea costurilor de transfer.
  - Îmbunătățirea și diversificarea tehnologiilor de transfer (exemplu: e-banking)
  - Diversificarea ofertei de servicii și instrumente financiar-bancare.
  - Formalizarea serviciilor bancare post-transfer (de exemplu, conversiunea remitențelor și economiilor în scheme de asigurare, etc.)
  - Reducerea ratelor dobânzii pentru împrumuturi
  - Extinderea perioadei de grație pentru începutul rambursării creditelor
  - Creșterea ratelor dobânzii pentru economii și depozite
  - Orientarea acțiunilor spre creșterea încrederii oamenilor în sistem
- Impactul asupra dezvoltării ar putea fi maximizat prin intermedierea de către instituțiile financiare și prin atragerea de resurse din sectorul privat și de la autoritățile locale.

RECOMANDĂRI

... pentru organizații de Diaspora

- Dezvoltarea unui dialog social la nivel de comunități de migranți moldoveni aflați peste htoare printr-o implicare mai activă. Diaspora ar putea contribui la dezvoltarea țării de baștină prin intermediul remitențelor, investițiilor, transferului de tehnologii, dezvoltarea rețelelor și promovarea accesului la piață.

... pentru societatea civilă

- Promovarea aptitudinilor antreprenoriale printre beneficiarii de remitențe și susținerea intențiile de investire ale migranților

... pentru Mass-Media

- O mai bună informare despre activitățile structurilor, organizațiilor etc. care, prin activitățile lor, abordează fenomenul migrației.